

ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМГА ҚАРШИ
КУРАШНИНГ ТАСАВВУФИЙ ЁНДАШУВЛАРИ

Бердиева Нилуфар Ахатовна

Хожа Бухорий ўрта махсус ислом таълим муассасаси

Ўқув-услугий бўлим бошлиғи, магистр

Тел: +998(97)950-61-14

Аннотация: *Мазкур мақолада глобаллашув даврида диний экстремизмга қарши курашишда тасаввуфий ёндашувларнинг ўрни ва аҳамияти таҳлил қилинади. Муаллиф суфийлик таълимотининг ички маънавий тарбия, меҳр-оқибат, толерантлик ва нафсни тарбиялаш каби тамойиллари орқали экстремистик қарашларга қарши туриш имкониятларини ёритади. Шунингдек, суфийликнинг инсонпарварлик, маданий ва ижтимоий бирликни мустаҳкамлашдаги ролига баҳо берилади. Мақолада суфий ёндашувларнинг афзалликлари ва чекловлари, шунингдек, уларнинг Ўзбекистон ва Марказий Осиё шароитидаги амалий аҳамияти ҳам кўрсатилган.*

Калит сўзлар: *глобаллашув, диний экстремизм, тасаввуф, суфийлик, маънавият, толерантлик, нафс тарбияси, диний бағрикенглик.*

Глобаллашув жараёни инсоният ҳаётининг барча соҳаларига, жумладан, дин ва маънавият соҳасига ҳам чуқур таъсир кўрсатмоқда. Ахборот оқимларининг тезлашиши, интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали ғоя ва мафкураларнинг эркин тарқалиши натижасида диний қарашларда ҳам турли тенденциялар шаклланмоқда. Афсуски, глобал жараёнлар доирасида диний экстремизм ва радикализм каби хавfli иллатлар ҳам кенг ёйилмоқда. Бу эса жамиятда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш йўлида янги маънавий-тарбиявий ёндашувларни талаб этади.

Шу нуқтаи назардан, ислом динининг инсонпарвар, бағрикенг ва маънавий юксалишга чорловчи жиҳатларини ёритиб берувчи тасаввуф таълимоти бугунги кунда долзарб аҳамият касб этмоқда. Тасаввуф инсон қалбини поклаш, нафсни тарбия қилиш, муҳаббат ва инсонийликни тарғиб этиш орқали жамиятда экстремистик кайфиятларга қарши маънавий иммунитет яратади.

Мазкур мақоланинг мақсади — глобаллашув даврида диний экстремизмга қарши курашишда тасаввуфий ёндашувларнинг илмий-амалий аҳамиятини очиб бериш, уларнинг ижтимоий-ахлоқий асосларини таҳлил қилиш ва бугунги замон талабларига мос тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот объекти — диний экстремизм ва унга қарши маънавий-ахлоқий кураш усуллари.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Тадқиқот предмети — суфийлик таълимотининг экстремизмга қарши курашдаги маънавий ва педагогик имкониятлари ҳисобланади. Тасаввуфий ёндашув — таъриф ва асосий хусусиятлар

Тасаввуф, суфийлик Ислоннинг суннийлик йўналишида VIII-IX асрларда мустақил таълимот сифатида шаклланган йўналиш ҳисобланади. Тасаввуфнинг шаклланишига туртки бўлган зоҳидлик, таркидунёлик ғоялари ислоннинг илк давридан вужудга келган. Айрим мутахассислар VII аср иккинчи ярмида яшаб ўтган саҳобалар Абу Зарр ал-Ғифорий, Хузайфа ибн ал-Ямон, Салмон ал-Форсий, Ҳасан ал-Басрийни дастлабки тасаввуф намояндалари ҳисоблайдилар. Дастлабки суфийлар ҳадис тўпловчилар, дарвишлар, қорилар, такводор ҳунарманд ва савдогарлар бўлган.

IX-XII аср ўрталарига келиб Хуросондаги суфийлар тўпланадиган жой – қаландархоналарда “устоз (шайх, муршид, пир) – шогирд (мурид)” институти шакллана бошлаган. Тасаввуф таълимотиغا биноан, суфийлик инсоннинг қалбини ёмон иллатлардан тозалаш ва яхши хулқни сингдириш йўли саналиб, ушбу йўл тариқа – ҳақиқатни илоҳий англаш усули ҳисобланади [1, 197-198 б].

Тасаввуфга кўра, суфий рухий камолотга тўртта босқични босиб ўтиш орқали эришади: шариат (Ислон таълимотиغا кўра амал қилиш), тариқат (муриднинг ўз шайхига итоатда бўлиб, рухий тарбияланиши), маърифат (Аллоҳни юрак билан англаш), ҳақиқат (ҳақиқатга тўла етишиш) [2, 199 б].

Шайх Нажмиддин Кубро бу босқичларга қисқа таъриф бериб: “...бежиз эмаски, орифлар: «Шариат бир дарахтдур, тариқат – унинг шохлари, маърифат – япроқлари, ҳақиқат – мевалари. Дарахт бўлмаса новда ҳам, япроқ ҳам, мева ҳам бўлмайди», дея таълим берганлар” деб айтган ва шариатнинг бирламчилигини таъкидлаган. Хожа Аҳмад Яссавий эса:

Шариатсиз тариқатга кирганларни,

Шайтон лаин имонини олар эмиш – дея шариат илмларини мукаммал эгалламаган киши тариқатга кириши мумкин эмаслигидан қатъий огоҳлантирган.

Қадимдан Марказий Осиёда кенг тарқалган тариқатлар – кубровия, нақшбандия ва яссавия тариқатлари бўлиб келган. Баъзи жойларда Абдулқодир Жилоний асос солган қодирия тариқати ҳам тарқалган. Юртимизда кеенг тарқалган яссавия ва нақшбандия тариқатларининг вужудга келиши тасаввуфнинг йирик намояндаси, “шайхлар шайхи” деб улуғланувчи Шайх Юсуф Ҳамадоний (1048-1140) номи билан боғлиқдир [3, 37 б].

Бугунги глобаллашув фазосида, яъни дин, маданият, технологиялар тез алмашадиган ўта-хавfli муҳитда, суфий ёндашувлар диний радикаликка қарши “мусбат” тўғрилиқ таклиф этади. Бу тўғрилиқ эса, ички поклик, инсонларга раҳм-шафқатлик ва бирликдир.

Диний экстремизм ва унинг глобаллашув билан боғлиқ ўзига хос жиҳатлари мавжуд. Диний экстремизм — диний эътиқодни юзасидан қаттиқ, гибридлашган, зўравонлик ёки таҳдид орқали амалга ошириладиган ҳаракат ёки идеологиядир. Глобаллашув шароитида экстремизм кўп жиҳатдан томоша, интернет, ижтимоий

тармоқ, халқаро алоқалар, миграция орқали тарқалмоқда, шу боис қандайдир ички ва ташқи муаммоларни келтириб чиқаради. Шу билан бирга, глобаллашув замирида маданий монотонлик ва “бир типли дин” талаби ҳам пайдо бўлиб, бу жамиятларда радикализмга қарши иммунитетни кучайтирмайди, аксинча, фардий, жамоатий, маданий ажралишларга олиб келиши мумкин. Ушбу шароитда диний экстремизмга қарши курашда фақат ҳуқуқий-ҳарбий чоралар билан чекланмаган ёндашувлар зарур — маънавий, ижтимоий, маданий ва таълимий чоралар ҳам муҳим. Динни тўғри тушуниш — фақат матнни ўқиш эмас, балки унинг руҳи, мақсади ва шароитини англашдир. Суфийлик, фикҳ, калом ва тафсир каби исломий илмлар айнан шу мақсадда ривожланган яъни, динни чуқур, мувозанатли ва инсоний тарзда тушуниш учун.

Суфий ёндашувлар орқали экстремизмга қарши курашнинг асосий стратегиялари: Суфийлик “жиход ал-нафс” (нафс билан жанг) ғоясини олға суриб, инсонларнинг аввал ўзини назорат қилиш, нафсни тарбиялаш орқали экстремизмга чидамликка эришишини таъкидлайди; Суфий муассиса ва тариқатларда инсонларга нисбатан меҳрли, толерантликка асосланган муносабат тарғибот қилинмоқда — бу экстремизмдаги “боғланувчи душманлик”, “ўзгаларни айблаш” ва “қаттиқлик” механизмларига қарши туришга хизмат қилади [4. интернет саҳифаларидан]. Масалан, Мароккода давлат суфийликни халқ билан муносабатларда, маданиятда, таълимда жорий этишни экстремизмга қарши чора сифатида қўлламоқда; Суфий жамоатлар ўз тармоқлари орқали жамиятда руҳий, маънавий, таълимий дастурлар — экстремизмга осонликча берилиш эҳтимоли юқори бўлган ёшлар, жамоат аъзолари билан ишлашни ташкил этишмоқда [5. интернет саҳифаларидан]; Давлатлар суфийлик тарғиботига қўл қўймоқда, суфий раҳбарлик терапиялари, таълим дастурлари, бошқа диний экстремизмга қарши юритилаётган чораларга қўшиб борилмоқда.

Суфий ёндашувларнинг мавжуд имкониятлари қуйидагилардан иборат:

1. Суфийлик экстремизмга қарши идеологик тажрибаларга рақобатчи нарсга бўлиши мумкин: қаттиқ, манихеистик қарашлар ўрнига меҳр, раҳм-шуурлик, баробарлик ва инсониятпарварликни илгари суриш.

2. Суфий тариқатларнинг жамоатчилик даражасидаги таъсири борлиги — жойларда фаолият юритиши, ёшлар билан ишлаши, маданият орқали маърифатни кенглаштири олиши билан экстремизм тарқалишига қарши профилактика вазифасини бажаради.

3. Глобаллашув шароитида мултимедиа ва ижтимоий тармоқлар орқали суфийликнинг “модерат диний” вариантини тарғиб қилиш имконияти.

4. Суфийлик тарғиботи — маданий мерос ва миллий идентификация билан бирлашган ҳолда, радикалликка қарши локал жамоаларда яхши қўл келади.

Суфий ёндашувларнинг чекловлари ва муаммолари шундан иборатки:

1. Суфийлик ҳам баъзи жойларда политизация қилинаётган: давлатлар ёки ташқи манбалар суфийликни экстремизмга қарши сиёсий восита сифатида қўлламоқда, бу эса суфийликнинг мустақиллигига ва ҳақиқий руҳий мазмунига зиён келтириши мумкин [6. интернет саҳифаларидан].

2. Суфийликни ямарий тармоқларда самарали жорий этишда тарихий ва маданий контекст жиҳатидан муаммолар бор — баъзи минтақада суфийлик анъаналари заифлашган ёки радикал амалиётларга қарши қаршилик куролмаган [7. интернет саҳифаларидан].

3. Экстремизмга қарши курашда фақат суфийлик ёки маънавий стратегиялар етарли эмас — ижтимоий, иқтисодий, маданий омиллар ҳам катта аҳамиятга эга. Суфийлик уларнинг ўрнини тўлиқ босолмайди.

4. Суфийликка қарши сиёсий ёки диний радикал гуруҳлар томонидан ҳужумлар бўлиб туради: масалан, суфий мазҳаблар, суфий диний марказлар экстремистлар томонидан маиший ва идеологик нишонга олинган.

Ўзбекистон ва Марказий Осиё шароитида тасаввуфий ёндашувнинг имкониятлари Марказий Осиёда — шу жумладан Ўзбекистонда — суфийлик анъаналари (масалан, Баҳоуддин Нақшбанд таълимоти) тарихий тарзда шаклланган. Бу — диний таълим, маънавий тарбия ва жамоат цивилизацияси нуқтаи-назаридан муҳим база бўлиши мумкин. Глобаллашув шароитида ёшлар интернет гидроида экстремизмга осон кириб бораётган бир пайтда, суфийлик ички тарбия ва маънавий мустаҳкамликни ривожлантириш учун вариант бўлиши мумкин. Лекин Ўзбекистон ва минтақада суфийликнинг жамоатчилик ҳаётида, таълимда, жамоат институти сифатида жисмоний ва идеологик жиҳатдан ривожланиши керак — бу учун суфийликни замонавий таълим тизимига мувофиқлаштириш, ёшлар фаолиятини қўллаб-қувватлаш муҳим.

Хулоса ўрнида шуни айтиш лозимки, диний экстремизмга қарши курашда тасаввуфий ёндашувлар — маънавий, идеологик ва жамоатчилик даражасида муҳим восита бўлиши мумкин. Суфийлик инсонни нафс билан жанг этишга, меҳр-севги асосида бошқа инсонлар билан муносабатларда бўлишга, толерантликка қарашга чақиради. Бу – экстремизмдаги қаттиқлик, бошқаларни эътиқод, маданият ёки миллат йўлида рад этиш каби йўналишларга қарши бир “ижобий” алтернативи саналади.

Бироқ, суфийликка таяниш билан бирга, ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ечиш, диний таълимни замонавий масалаларга жавоб берадиган тарзда қайта кўриб чиқиш, жамоатчилик билан самарали алоқа қилиш каби бир қатор чоралар ҳам амалга оширилиши шарт ҳисобланади.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Фойдаланилган адабиётлар

1. (X. Ишматбеков, Ў. Ҳасанбоев, F. Холбоев. Диний-маърифий суҳбатлар (тезислар тўплами) “Shamsuddinxon Boboixonov” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2021. – Б. 197, 198.).
2. (X. Ишматбеков, Ў. Ҳасанбоев, F. Холбоев. Диний-маърифий суҳбатлар (тезислар тўплами) “Shamsuddinxon Boboixonov” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2021. – Б. 199.).
3. (Ж. Каримов. Жаҳолатга қарши маърифат (ўқув қўлланма) Ўзбекистон халқаро ислом академияси нашриёт-матбаа бирлашмаси Тошкент – 2021. – Б. 37.).
4. (M. Ahmad et al., “The Sufi order against religious radicalism in Indonesia”, HTS Theologiese Studies / Theological Studies, 2021.).
5. (A.M. Khan, “The Role of Sufism in Countering Extremism: A Diplomatic Perspective”, Al Khadim Research Journal of Islamic Culture and Civilization, Vol. VI, No. 1 (Jan–March 2025).
6. (M. Bindaniji, “Sufism and Religious Moderation in Counter Radicalism”, Jurnal Islam Nusantara, Vol. 06 No. 01 (2022) : 103-114.).
7. (H. Cherkili, “El regreso del sufismo al Magreb: la promoción del sufismo como estrategia contra el extremismo”, Laicidad y libertades núm. 23, 2023.).

